

6. Тотальнізація інституційної релігійності

Практично кожна релігія і кожна конфесія являє собою, з одного боку, феномен заперечення інших релігій чи конфесій, що існували до неї або ж існують з нею в один час. Її самоствердження проходить передусім на критиці, часом нищівній, тієї релігійної системи, в середовищі якої вона зародилася. В основі такого самоствердження, самоутвердження чи вивищення на фоні інших завжди лежить обстоюваний нею факт своєї винятковості, ідеї про істинно-божественне походження саме її віровчення, про себе як носія істини в останній інстанції. З іншого ж боку, кожному релігійному і водночас окрему течію в межах неї можна розглядати і як історію відступництва. Так, виникаючи на своїх початках як реакція на невідповідність обстоюваного релігійно-попередничею чи *материнською релігією* віровчення щодо положень, зафіксованих в її священних текстах, як реакція (часом справедлива) на її клерикалізацію, формалізацію норм релігійного життя, як релігійно-спільнотницький рух, заснований на принципах справедливості, колективізму і демократизму, з часом сама постає такою ж невідповідністю – стає точнісінько на той же самий шлях, проти якого на зорі свого існування виступала й сама.

Іудаїзм, християнство, іслам, буддизм – це далеко не повний список, яким ми можемо аргументувати подібне твердження. Будь-яка нова релігія виникає на фоні констатації відступництва, невідповідності духовним ідеалам інших релігій. Так, іудаїзм виникає, як реакція на політеїзм язичництва; християнство – як реакція, з одного боку, на невідповідність іудаїзму біблійним положенням, а з іншого – на відхід тогочасної іудейської аристократії і передусім первосвящеників від Тори; іслам проголошує віру в істинного Бога, обвинувачуючи іудаїзм і християнство в тому, що ті спотворили цю монотеїстичну віру. В межах іудаїзму, як і в переддень появи християнства, існують різного роду течії, які ворогують між собою, тому що розуміють кожна осібно лише себе за істинний, правовірний іудаїзм. Православ'я звинувачує в чомусь католицизм, католицизм – православ'я. Протестантизм виник на хвилі антикатолицьких настроїв, на заклик до реформації тогочасного, нібито «спотвореного» Ватиканом християнства. Будь-яка неопротестантська чи неохристиянська течія клеймить в ересі всіх і вся, подаючи винятково себе носієм істини в останній інстанції (згадаймо тут хоч би Свідків Єгови чи мормонство, не говорячи вже про інші, кількісно незначні неорелігійні групи).

Показово, що всі без винятку християнські конфесії постійно наголошують на необхідності відновлення єдності християнства в Єдиній Церкві Христовій, водночас вважаючи осібно лише себе за «оту Церкву Христову», на базі якої й мусить відбуватися «оте єднання». Відомий протестантський проповідник і богослов Френк Віола у праці «Переосмислення Церкви», з одного боку, зауважує, що «іронія нашого часу ще й у тому, що самі того не помічаючи, ми вносимо подібні вкрадливі поділи навіть тим, коли заявляємо: «я баптист» або «я – п'ятидесятник», або ж «я –

харизмат, кальвініст, пресвітеріанин...».⁵⁹³ Однак, з іншого боку, він вважає себе представником істинної Церкви, бо ж з усього видно, що всі «інші», тобто так слід розуміти, що названі ним «баптист», «п'ятидесятник», «харизмат» і т.д. належать до сект, прирівнюючи їх у такий спосіб до «невіруючих», заперечуючи в принципі будь-яке єднання з такими. «Християни ніколи не повинні ставати частиною сект хоча б вже із-за того, що секти за своєю природою і наступністю несуть в собі дух розділення, - зазначає богослов Ф.Віола. - Бог не є повноправним господарем таких сект. Скажемо прямо: єдина церква, про належність до якої ми, як християни можемо заявляти, це та церква, яку започаткував Христос – помісне вираження Його Тіла. Це Тіло сприймає і приймає всіх, хто повірив в Ісуса. І хоча чимало християн обмежують масштаби Тіла Христового, є також ті, хто перебільшує його розміри. В їхніх спробах бути відкритими для всіх, ці люди шукають єдності з невіруючими. Однак такого роду єдності ви не знайдете в Біблії. Тому тільки ті, хто прийняті Христом, належать до Його Тіла. І тільки з них складається Його церква. Приймати невіруючих як членів сім'ї буде спробою перетворити церкву на щось земне і людське. (1 Кор. 5:6; Гал. 2:4; 2 Тим. 3:6; 2 Пет. 2:1; Юд. 4, 12). Це звичайно ж не означає, що християни повинні заборонити невіруючим відвідувати їхні збори. Нам не варто забороняти їм (1 Кор. 14:23-24). Це також не означає, що нам не варто приймати їх, як ми приймаємо і побратимів. Проте, єдність церкви обмежена Тілом Христовим. І вона не повинна ставати або більшою, або меншою, ніж саме Тіло»⁵⁹⁴.

Характерно, що Римо-Католицька Церква витлумачує сучасні глобалізаційні процеси як тенденції до розбудови земного «граду Божого», як реалізацію Царства Божого на Землі. «Діяльність людини на Землі, якщо вона натхнена і зміцнена любов'ю, робить внесок у зведення вселенського граду Божого, до якого рухається історія людської сім'ї, - зазначав Папа Іван XXIII. - В суспільстві, яке переживає глобалізацію, загальне благо і праця заради нього не можуть не досягати масштабів усієї людської сім'ї, тобто спільноти народів і націй»⁵⁹⁵, так що град людський знаходить обриси єдності та миру і якоюсь мірою стає передбаченням і прообразом міста без кордонів, граду Божого» (*Caritas in Veritate*, 9)⁵⁹⁶. «Вона (глобалізація – П.П.) справа людська; за нею стоять різні культурні установки, що вимагають розрізнення. Справжнє обличчя глобалізації, як процесу, та її основний етичний критерій – це єдність людської сім'ї, її розвиток у добрі. Тому слід невпинно підтримувати той культурний аспект процесу всесвітньої інтеграції, який спрямований на благо

⁵⁹³ Виола Френк. *Переосмысление церкви*. – Ивано-Франковск, 2009. – С. 78.

⁵⁹⁴ Там само. – С. 72.

⁵⁹⁵ Пор.: Іван XXIII. Енциклика «*Pacem in terris*» (11 квітня 1963 р.): AAS 55 (1963). – 268–270.

⁵⁹⁶ Енциклика «*Caritas in veritate*» Верховного понтифіка Бенедикта XVI. – М., 2009. – С. 9.

особистості й спільноти і відкритий до трансцендентного» (*Caritas in Veritate*, 42)⁵⁹⁷.

Сучасний католицизм виступає за єдине, «цільне людство», за загальнопланетарну християнську цивілізацію, в межах якої не буде поділів між людьми за державними, національними, етнічними, культурними ознаками, а буде так, «щоб були всі одно», як зауважує євангельський Ісус (Ів. 17:21). Церква ж постає при цьому як «знак та інструмент цієї єдності» (*Caritas in Veritate*, 54)⁵⁹⁸. В істинному сенсі нацією може вважатися навіть не спільнота віруючих в Ісуса Христа взагалі, а «католицька нація», яка розуміється «вселенським братством» як «Царством Небесним» чи «Тілом Христовим», що чекає Другого приходу Христа й кінця світу і прагне до возз'єднання з Творцем.

«Долаючи кордони національних громад, турбота про ближнього розширює в такий спосіб свої горизонти на весь світ, - повчає Папа Бенедикт XVI. - II Ватиканський Собор справедливо підкреслив: «З числа знамень нашого часу гідне особливої уваги зростаюче і непоборне почуття солідарності всіх народів.⁵⁹⁹ ... Таким чином, солідарність, проявлена цивільним суспільством, значно перевершує солідарність одинаків» (*Deus Caritas Est*, 30, а)⁶⁰⁰. Під «одинаками» тут слід розуміти «нації», бодай «католицькі», а «солідарність всіх народів», як прагнення до виведення їх з рамок «національних квартир».

Зауважимо, що принцип солідаризму посідає важливе значення в соціальній філософії сучасного католицизму. Солідаризм, як ідея одностовства чи спільності інтересів, поширюючись на етноси, нації й держави (хоча також і сім'ї, родини), визначає між ними таку систему відносин, яка веде їх до об'єднання в одну вселенську родину народів чи, точніше б слід сказати, один наднарод, що об'єднує один світогляд, одна система цінностей, одна традиція, виразником і охоронцем яких є одна єдина Католицька Церква. В такий спосіб, як це розкривається в Енцикліці «*Populum progressio*» Папи Павла VI, зрештою мусить зреалізуватися «справжнє спілкування між усіма націями» (*Populum progressio*, 43).

Іншими словами, під ідеєю міжнародної солідарності, ідеєю «католицької єдності народу Божого»⁶⁰¹ подається той само космополітизм, інтернаціоналізм чи ще який «ізм», а насправді обстоюється ідея католицького тоталітаризму, кінцевою метою розвитку якого є об'єднання людства в одну релігію – наднацію, одне позаетнічне суспільство, культурними виразниками якого буде католицизм, тобто виступатимуть саме релігійні виразники. І це

⁵⁹⁷ Там само. – С. 59.

⁵⁹⁸ Там само. – С. 79.

⁵⁹⁹ Декрет об апостольстві мирян: *Apostolicam actuositatem*, 14.

⁶⁰⁰ Енцикліка «*Deus Caritas Est*» Верховного понтифіка Бенедикта XVI Єпископам, пресвітерам і дияконам, монашествуючим і всім вірним мирянам «Про християнську любов» від 25 грудня 2005 року.

⁶⁰¹ *Lumen gentium*, 13.

попри той факт, що християнство є традиційно поліконфесійним, а католицизм складає лише один, хоча й кількісно значний, сегмент з-поміж наявних інших у загальній мозаїці інституційного християнства. Так ось, національні держави за таких умов розглядаються лише, як досить умовні й до того ж суто територіальні утворення. Відтак, національна ідея, і похідна від неї ідея національної незалежності, для католицизму є неприйнятною.

У Декреті «Ad Gentes», ухваленому II Ватиканським собором, чітко наголошується, що «Христос і Церква, яка репрезентує свідоцтво про нього шляхом проголошення Євангелії, стоять над будь-якими особливостями раси чи національності, а тому ніхто й ніде не може їх вважати чужими» (Ad Gentes, 8). Перефразовуючи цю тезу, можна сказати це дещо по-іншому: Христос і Церква перебувають над будь-якими особливостями раси чи національності, а тому ніхто й ніде їх не може вважати своїми, рідними, бо ж вони виведені за межі рас і націй, а відтак сфера етнічного чи національного буття для католицизму є чужою. В такий спосіб такі поняття, як то «польський католицизм», «литовський католицизм» і т.д., є лише поняттями умовними і не несуть в собі ознак етнічності, не мають насправді національних ознак, бо ж, у протилежному разі, це буде суперечити духу й букві віровчення Католицької Церкви. Тут, скоріше, йдеться про пристосування Церкви до конкретних націй з метою навернення їх у своє лоно, зміцнення їх у вірі, аніж про якесь уможливлення процесів етнізації католицизму серед тих чи інших «католицьких народів».

Попри те, що такими поняттями, як «універсалізм» чи «космополітизм» католицизм на віроповчальному рівні не оперує, більше того – ставиться до них негативно, оскільки вони (особливо космополітизм) є явищами здебільшого політичними, однак універсалістський і космополітичний характер його (католицизму) є очевидним, як очевидним свого часу був і космополітизм самого паулінізму чи еллінохристиянства, наступником якого якраз і є Католицька Церква. Це вже відчутне бодай навіть на рівні назви «католицька» (грецьк. καθολικός), що означає «всезагальний», «всесвітній», «вселенський»⁶⁰² – розумій «тотальний».

⁶⁰² Вперше (близько 110 р.) термін καθολικός по відношенню до Церкви вжив Ігнатій Богоносець. «Де Ісус Христос, там і католицька Церква» (Послання до смирнян, VIII). Пізніше, ця назва закріпилась і на рівні Нікео-Константинополького Символу віри: «Віруємо ... в єдину, святу, соборну (καθολικός) і апостольську Церкву». Зазначимо тут принагідно, що російські православні переклади, навмисно подають καθολικός (католицький), як «кафолічний», щоб не асоціювати καθολικός з католицизмом, оскільки καθολικός застосовує до себе й сама Православна Церква, називаючись у власному сенсі також «католицькою», тобто «вселенською», але подає це, як «кафолічна». «У слов'янському тесті (Символі Віри – П.П.) слово «кафолічна» перекладене словом «соборна». Кафолічність чи соборність Церкви витікає з її єдності і святості. Православна Церква зберігає повноту християнської віри і свідчить про неї по всьому світу, що й є ознакою істинної Вселенської Церкви» [Александр, єпископ (Семенов-Тянь-Шанский). Православный Катихизис.- М., 1990.- С. 46].

«Католицька Церква є католицькою не тільки щодо часу..., але й щодо місця: вона міжнародна, всесвітня. ... Католицька Церква не національна або державна Церква: вона не українська..., ані шведська..., ані англійська... Треба також не змішувати Католицьку Церкву з Церквою в Польщі, як думають деякі люди в Україні. Католицька Церква не обмежена якоюсь нацією, расою, а чи ж римським обрядом, бо Христос хотів, щоб вона була для всіх людей. Вона – єдина релігійна громада, що відповідає Христовій волі. Католицизм – її третій знак пізнання (тут йдеться про Нікео-Константинопольський Символ Віри⁶⁰³ – П.П.)»⁶⁰⁴.

Тут варто підкреслити ще одне явище, притаманне для сучасного католицького універсалізму – релігійну уніфікацію, згідно з якою все людство об'єднується за допомогою однієї «уніфікованої релігії». Існуючі релігійні системи відтак уніфікуються на базі спільної віри в Бога і у верховенство божественної істини. В цьому контексті католицизм припускає, що й іудаїзм, індуїзм, буддизм чи іслам – всі вони, незважаючи на ряд світоглядних, віроповчальних розбіжностей, у той чи інший спосіб сповідують вищі божественні цінності, а відтак можна визнавати, що всі, принаймні світові, релігії служать одному й тому ж Богу, який є Творцем світу.

Чому це так потрібне католицизму? Відповідь тут проста: це всього лише інша грань того ж релігійного космополітизму, якого дотримується Католицька Церква і який у різний спосіб вона прагне втілити в життя. Зрозуміло, що під цією новою уніфікованою чи абсолютизованою релігією, що об'єднає всі існуючі в одну єдину релігійну систему, католицизм бачить лише себе.

Так чи інакше, але не лише окрема релігія ставить себе на доктринальному рівні в конфронтацію з іншими релігіями, а й у межах її самої наявне протистояння між окремими групами. Це протистояння постійно підігрується усвідомленням того, що саме «наша» група з-поміж усіх існуючих інших *правильно* дотримується віровчення (*правильно вірує*), що саме «ми», а не «інші» є істинними віруючими і саме «нам», а не всім «іншим» належить частка в щасливому потойбіччі. Впевненість у власній сакральній винятковості змушує окрему конфесію постійно прагнути до тотальнізації, бути всеохоплюючою, всеосяжною, тобто в якості носія єдиноістинних уявлень про божественне перетворитися на тотальну релігійну систему.

На прикладі християнства добре видно, що в його межах кожна течія, обстоюючи виключно себе як істинне християнство, на цій підставі бажає бути тотальною релігією. З огляду на це можна констатувати, що прагнення до тотальнізації складає обумовлюючий сенс існування релігій, є двигуном їхньої діяльності і подальшого розвитку. Пригадаймо євангельське «ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа...». Показово, що

⁶⁰³ «Соборність» чи «католицизм» за Символом Віри є третьою ознакою Церкви, а першими двома виступають її «єдність» і «святість». «Віруємо ... в єдину, святу, соборну (католицьку – П.П.) і апостольську Церкву».

⁶⁰⁴ Маурітссон М. Католицьке віровчення.- К., 1996.- С. 122.

цю настанову Спасителя перебирає на себе кожна християнська конфесія, при чому розуміючи її таким чином, що вона (настанова) зорієнтована саме до неї, до її вірних, яким заповідано йти у світ, до всіх «інших» і навчати їх істині, уособленням і носієм якої, зрозуміло, осібно вважає себе кожна конфесія. Усвідомлення власної сакральної винятковості постає основним джерелом формування не лише міжрелігійної, а й (і це, як наслідок) міжнаціональної (міждержавної) і міжетнічної ворожнечі. Нетерпимість до інаковірних у будь-якій релігійній системі, особливо на стадії її становлення, складає чи не головну засаду її віровчення.

Такої кількості міжконфесійних чвар і конфліктів, які притаманні християнству, не знала жодна релігія. Саме чварливість вже стали найхарактернішою, традиційною ознакою християнства. Сьогодні, коли кожна з християнських церков чи груп у той чи інший спосіб претендує на свою винятковість, єдиноправильність, єдиноістинність (в протилежному разі ця течія свого часу просто не виникла б), перетягує на свій рахунок священні тексти, зауважуючи, що справжньою чи істинною Церквою Христовою є саме вона (як відомо, за Писанням мусить існувати тільки одна Церква), переводячи в такий спосіб всі інші в розряд «неістинних», а відтак відступницьких, еретичних.

Назагал, достатньо познайомитися з історією виникнення кожної з християнських конфесій, щоб переконатися в цьому. Як паулінізм свого часу виник на нищівній критиці іудеохристиянства (свідченням цьому є новозавітні послання апостола Павла), так і всі існуючі у своїй масі християнські конфесії також поставали на негативній критиці або ж тієї Церкви, з лона якої вони свого часу «відкололися», або ж на критиці відразу всіх, мотивуючи на цій підставі винятково свою справжність і відданість Христу.

Фанатична, рабська відданість релігійним провідникам, сліпа віра в догмати, у власну божественну обраність, яка, як наслідок, виявляє себе в нетерпимості до всіх «інших» як інакомислячих відтак складає основу для релігійного тоталітаризму, ідей про тотальнізацію як домінування, однієї конфесії (релігії) над усіма іншими. Цілком зрозуміло, що кінцевим етапом розвитку релігійного тоталітаризму постає впровадження в суспільстві таких обставин та умов, які б уможлилювали для такої релігійної організації здійснення диктату не лише над іншими релігійними організаціями, представленими в суспільстві, а й взагалі її повний контроль над усіма сферами життя людей, з метою пригнічення, а в кінцевому рахунку – розправи над усіма інакомислячими.

Релігійний тоталітаризм проявляє себе в межах кожної релігійної системи, кожної конфесії, однак піки його активності приходяться на країни, які «недавно звільнилися від тоталітарних державних систем»⁶⁰⁵, є або напівтоталітарними, оскільки не повною мірою звільнилися від колишніх тоталітарних ідей (інерційно перебувають в полоні державно-політичного тоталітаризму), або ж які за політичним устроєм є тоталітарними.

⁶⁰⁵ Поспеловский Дмитрий. Тоталитаризм и вероисповедание. – М., 2003. – С. 9.

Це добре відслідковується, приміром, у деяких ісламських країнах, де боротьба з інакомислячими та інаковіруючими складає чи не найважливіший пункт державної політики, а також у пострадянських країнах. Щодо останніх, то «інакше, звісно, й бути не могло після 70-ти років тоталітарного режиму, режиму брехні та ненависті, режиму ідеології, яка не визнає свободу особистості, яка не визнає людину, якою вона є насправді, що вимагає перетворення особистості в коліщатко тоталітарної машини. Отрута тоталітаризму не могла обминути й Церкви, на яку так сподівалися, як на оздоровлювача народу!»⁶⁰⁶. «Спадщина тоталітаризму – абсолютизм у мисленні та поведінці й ставлення до людей не як до окремих неповторних і своєрідних особистостей, а як до безособового колективу»⁶⁰⁷ відтак складає характерну рису саме *традиційних* релігійних організацій на теренах колишнього СРСР.

У будь-якій пострадянській країні практично кожна з наявних там традиційних конфесій прагне стати домінуючою, бо ж вважає осібно тільки себе традиційною, національною, історичною, канонічною, святою тощо. «Тоталітаризм боїться свободи – свобода породжує відповідальність людини за свої думки, слова і вчинки. Так навіщо ж мені така свобода, скаже вам вихованець тоталітарного ладу, а їх за 70 років комунізму було сформовано багато мільйонів. І ці мільйони не звикли бути думаючими і шукаючими Бога та його одкровень, вони звикли до кліше, розроблених для них ідеологами тоталітарного ладу. І в Церкві вони шукають того ж»⁶⁰⁸. Прикладів цьому безліч: переслідування іновірців, зокрема християн, в країнах Середньої Азії (Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Киргизстан і Казахстан), прагнення до одноосібного домінування Російського православ'я в Росії, Україні, Білорусі, Молдові.

З розпадом Радянського Союзу в пострадянських країнах відбулися значні зміни у ставленні до релігійної свободи, що відкривало можливість для започаткування місіонерської роботи, активізації діяльності традиційних релігійних організацій, відкриття безлічі нових конфесій. Однак на цьому фоні активно стали звучати заклики на підтримку традиційних як національних релігійних течій і водночас на протидію поширенню нетрадиційної релігійності. Що стосується середньоазійських держав, то тут ще в розпал Горбачовської перебудови на фоні процесів демократизації суспільства, впровадження прав і свобод почав активізуватися іслам, постаючи як один із результатів демократичних перетворень, практичного впровадження прав людини.

Однак у пострадянський період в Узбекистані, Туркменістані, Таджикистані, Киргизстані і Казахстані релігійна свобода поступово змінюється обмеженнями у сфері релігії: держава активно підтримує одні

⁶⁰⁶ Там само.

⁶⁰⁷ Там само.

⁶⁰⁸ Жибрик А. Диктатура и религиозный тоталитаризм. Глава, не вошедшая в книгу // ESHATOS: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://eshatos.ucoz.ru/publ/6-1-0-9>

релігійні організації (зазвичай одну мусульманську як традиційну), водночас перешкоджаючи діяльності всіх інших як нетрадиційних. Частково така ситуація була пов'язана з бажанням використати певний релігійний напрям як ідеологічну опору для світської влади з тим, щоб у такий спосіб начебто протидіяти загрозам дестабілізації і виникненню міжрелігійних конфліктів.

Особливе становище серед зазначених середньоазійських країн займає Туркменістан, де протягом понад десяти років фактично існував авторитарний (поліцейський) режим президента Ніязова (Туркменбаші), що створив, по суті, свою власну релігію, названу противниками її «башізмом». Під час правління президента Ніязова, незважаючи на оголошену Конституцією країни гарантію свободи совісті та віросповідання, розгорнулася запекла боротьба з усіма інакомислячими, зокрема з інаковірними. Не дивно, що, відповідно до списку п'ятдесяти країн, в яких християни піддаються гонінням, з країн Центральної Азії найжорстокіші гоніння відбуваються в Узбекистані (10 місце в списку), Туркменистані (15 місце), Таджикистані (32), Киргизстані (49).⁶⁰⁹ Казахстан не увійшов до цього списку⁶¹⁰.

⁶⁰⁹ Так, закон про свободу совісті та релігійні організації Узбекистану від 2006 року зауважує на наступному: «Забороняються дії, спрямовані на звернення віруючих одних конфесій в інші (прозелітизм), а також будь-яка інша місіонерська діяльність. Особи, винні у порушенні цього правила, несуть відповідальність, встановлену законодавством ... Релігійні організації зобов'язані дотримуватися вимог чинного законодавства ... нелегальна релігійна діяльність припиняється законом» (Стаття 5. Відокремлення релігії від держави). Згідно із Законом «Про свободу віросповідання та релігійні організації в Киргизській Республіці», передбачається заборона «на наполегливі дії, спрямовані на навернення віруючих одних конфесій в інші», «на незаконну діяльність місіонерів». «Забороняються наполегливі дії, спрямовані на навернення віруючих одних конфесій в інші (прозелітизм), а також будь-яка незаконна місіонерська діяльність. Особи, винні у порушенні цього правила, несуть відповідальність, встановлену законодавством України» (Стаття 5 Конституції України). Показово, що відповідальність за прозелітизм може наступити у випадках, передбачених законодавством, яким межі такої відповідальності ще належить визначити. Одночасно слід зазначити, що поняття «наполегливі дії» можна розуміти досить широко і в цьому зв'язку доцільно було б уточнити означене поняття. У Законі Республіки Таджикистан «Про свободу совісті і релігійних об'єднань», з одного боку, зазначається, що «забороняються заклики до якоїсь переваги й обмеження по відношенні до релігії і переконань», «забороняється розпалювання будь-якої ненависті, ворожнечі і конфлікту на релігійному ґрунті, образа релігійних та атеїстичних почуттів громадян» (Стаття 4. Право на свободу совісті та свободу віросповідання, 6, 8), а з іншого ж боку іслам подається як, так би мовити, головна релігія. Це засвідчує Стаття 11. Мечеть. Зазначені обмеження віросповідної свободи, на нашу думку, спричинені фактом існування у середньоазійських народів суспільств спочатку в умовах феодально-рабовласницького ладу, а згодом, впродовж майже 70 років, в жорстких тисках комуністичної ідеології (слід зазначити, що і в радянський час, в республіках Середньої Азії) радянська влада існувала, по суті, у вигляді такого собі більшовицького неофеодального політичного режиму, в системі політичних координат якого політичні керівники обіймали статус щось на зразок таких собі

Суспільство, яке не знає іншого зразка політичної системи, ніж тоталітаризм, невідомо і в умовах демократії буде продовжувати обстоювати такі цінності, які будуть суперечити правам і свободам людини, продукувати такі закони, які будуть: по-перше, надавати необмежені повноваження для світської влади; по-друге, абсолютизувати одну політичну ідеологію, один релігійний світогляд; по-третє, будуть прагнути ліквідації конституційних прав і свобод шляхом розгортанням репресій щодо інакомислячих. На наш погляд, причинами цьому є те, що посттоталітарні суспільства не можуть адекватно оцінювати себе в умовах відмінних від тоталітарних, не здатні до переоцінок старої та формування нової ідентичності, до ціннісних переоцінок: люди, не усвідомлюючи, що є у всіх проявах для суспільства *благом*, інерційно (хтось за стереотипом, а хтось із-за страху перед владою) продовжують обирати *зло*. Подібний посттоталітарний синдром відтак складає всі умови, як слушно зауважує сучасний німецько-американський філософ В.Хесле, для поширення й розквіту тоталітарних світоглядів (і дарма при цьому – світських чи релігійних). «В.Хесле вбачав парадокс в тому, що криза ідентичності часто викликає регресію до більш архаїчних і примітивних цінностей... У ситуації дезорієнтації, характерною для будь-якої кризи ідентичності, можуть зрости шанси на успіх тоталітарних ідеологій, які пропонують прості рішення»⁶¹¹.

Зрозуміло, що простіше обстоювати ідеологію «сильної руки» з її політикою «закручування гайок», ніж призвичаювати суспільство до ідеалів рівності і братства, забезпечувати права і свободи людини, гарантувати всім членам суспільства чинність конституційних норм. Не дивно, що з розпадом СРСР активізувались не процеси демократизації суспільства, а його тотальнізації. Більше того, сьогодні, тобто практично аж через 20 років після падіння Радянського Союзу, в окремих пострадянських державах, зокрема в Росії, Україні, Білорусі, Казахстані, активізується не просто рух за відновлення СРСР, а за його відновлення у вигляді міксу невідповідностей – з одного боку, реставрації Російської імперії, а з іншого боку, створення такої супердержави, яка буде водночас і православною монархією Патріарха РПЦ, і неосталіністським союзом Президента РФ, тобто буде базуватись водночас і на сталінізмі і на православних (монархічно-православних) цінностях.

«Культ великого і могутнього, хоча і тоталітарного, радянського минулого – єдина моральна та історична база проголошеної нині «національної ідеї». При цьому жахливість минулого, жорстко, хоча й у

«червоних баїв» (партійних і республіканських керівників різних рівнів) начолі з «червоним еміром» — першим секретарем республіканської компартії, в руках якого зосереджувалася вся повнота влади в республіці.

⁶¹⁰ Высоцкая Аннета. Христианство в Средней Азии: прошлое и настоящее // Протестант Пресс: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://protestant-press.com/5/570-1>

⁶¹¹ Гаджиев К.С. Национальная идентичность: концептуальный аспект // Вопросы философии. - №10. – 2011: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=52

додаткових пропозиціях, засуджувана владою, не знаходить жодного осуду у «патріотичної громадськості». ... Як відомо, нове – це добре забуте старе. Але не слід забувати і те, що, збагачуючись сьогоднішніми досягненнями, пошуками, відкриттями, треба пам'ятати: як, коли, з якими наслідками ми все це вже проходили».⁶¹²

Так, незважаючи на факт засудження на XX з'їзді КПРС (1956 р.) культу особи Сталіна, сталінізму та його наслідків⁶¹³, нині говорять про історію СРСР так, що начебто не було ні сталінських колективізацій, ні вироків «трийок», ні гулагів, ні голодоморів. Комусь вигідно погратися з духом Сталіна, викликаючи його з пекельного небуття, зі сміттєзвалища історії, представляючи його колишню «злочинну» справу сьогодні вже як запоруку відбудови нової (оновленої) Російської імперії, якогось неосоюзу чи «нового ССРСР», вимальовуючи Сталіна вже як «месію», «спасителя» і навіть «мученика», а сталінізм, як засіб і водночас інструмент цієї відбудови. У цьому особливо відзначаються дніпропетровська білямосковсько-православна газета «Мир», одеська – «Новороссийский курьер» і харківська – «Триединая Русь».

Сьогодні ми маємо щось на зразок «сталінської хвилі» як руху, який у своїх лавах об'єднує різного роду російських шовіністів – від фанатів Сталіна до відвертих необільшовиків, від православних монархістів до прихильників Кирилового «русского мира», від ностальгуючими за СРСР до поборників Путінського Євразійського союзу. Примітно, що щось подібне творилось десь в 60-х роках м.ст. у ФРН. Практично по 20-ти роках після закінчення Другої світової війни частина західних німців раптом стали ностальгувати за Гітлером і при цьому навіть неприховано. Ця ностальгія, а точніше прогітлерівська істерія, була тоді названа «Hitler-Welle» (гітлерівська хвиля). Але оскільки цей рух не мав чітко вираженого «бойового» політичного оформлення (був розпилений на різні про- і білянацистські організації⁶¹⁴), хоча й ставив перед собою амбітні плани – взяти реванш за поразку в Другій світовій війні й повернути Німеччині кордони 1939 року, він опісля зник сам собою. Всі

⁶¹² Сендеров В.А. Пролегомены к изучению сменовеховства // Вопросы философии. – 2011. - № 6 : [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=342&Itemid=52

⁶¹³ У лютому 1956 р. на закритому засіданні XX з'їзду КПРС М.Хрущов виступив із доповіддю про культ особи Сталіна (повідь залишалась таємною до другої половини 80-х рр., з її змістом людей знайомили на зборах, лекціях, політінформаціях). Див.: Доклад Н.С.Хрущева о культе личности Сталина на XX съезде КПСС: Документы. - М., 2002. - 912 с.; Речь Хрущева на XX съезде партии 25 февраля 1956 года: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.coldwar.ru/hrushev/cult_of_personality.php. Також див.: Постановление XX съезда КПСС по докладу тов. Н.С. Хрущева «О культе личности и его последствиях» // 20-й съезд КПСС (14-25 февраля 1956 года): Стенографический отчет. – Т. 2. - М., 1956. - С. 498.

⁶¹⁴ Німецька права партія, яка в 1950 трансформувалася в Німецьку рейхспартію, згодом Соціалістична рейхспартія та Німецький соціальний союз, були все ж маргінальними політичними партіями, тому що офіційно націонал-соціалістична ідеологія у ФРН була заборонена.

подальші спроби створення неонацистських партій та їх діяльності не мали в Німеччині ні можливостей, ні авторитету помітно впливати на політичне життя західнонімецького суспільства.

Зі «сталінською хвилею» як необільшовицькою «*Stalin-Welle*» ситуація дещо інша. Вона має чітке політичне підґрунтя, відкрито діє, вільно популяризуючи профашистську сталінсько-більшовицьку злочинну ідеологію, має своїх прихильників у владі (при чому не лише в Росії, а й в інших пострадянських державах, зокрема й в Україні), на рівні керівництва РПЦ, в лавах маргінальних проросійських політичних партій і громадсько-політичних об'єднань в особі ряду російсько-православних братств. Але якщо у ФРН гітлерівська націонал-соціалістична ідеологія якщо й була популярною у частини населення, однак офіційно (з часу Нюрнберзького процесу) була заборонена, то на теренах колишнього СРСР (за винятком країн Балтії) ніякого суду ні над комунізмом, ні над більшовизмом, ні тим більше над Сталіним не було. Офіційно сталінізм начебто був засуджений, а неофіційно нічебто й ні, оскільки від XX з'їзду КПРС, від осудливої промови М.Хрущова в цьому напрямку більше нічого не робилося: про Сталіна просто прийнято було не згадувати, але судити його ніхто не відважився. Відтак злочини сталінізму тоді так і не були до кінця оприлюднені, винуватці не були покарані, а тому значна частина радянських людей сприймала «розвінчання культу Сталіна» навіть як наклеп на нього. Та що там казати, коли до останніх днів існування СРСР колишні НКВДистські служаки, концтабірні охоронці, члени так званих «трійок» і всі ті, хто катували, вбивали, доносили і покривали злочини сталінізму, продовжували розкошувати хто на персональних пенсіях, хто навіть на партійній службі, а хто продовжував й далі «служити справі партії» в армії, МВС чи КДБ. Нічого особливого не змінилося по відношенню до цих осіб і після розвалу Радянського Союзу (окрім Прибалтійських країн). А все тому, що жало сталінізму з радянського суспільства не було вийняте до кінця – не відбулося люстрації. Відтак більшовицька отрута продовжувала діяти і діє зараз, паралізуючи добру волю націй у пострадянських країнах. Дехто з таких осіб безбідно живе й зараз, хоча перебуває в тіні. Однак при цьому такі, очевидно за звичкою, не упускають шансу повчати інших, як слід жити за умов державної незалежності, демократії і гласності.

Не дивно, що чимало людей на пострадянському просторі не просто хочуть повернення СРСР, а навіть мріють про повернення СРСР в його сталінському вираженні. Навряд чи випадково на російських, українських, білоруських національних телеканалах традиційними вже стали сучасні російські серіали про Другу світову війну, в яких помітно легендаризується більшовизм, а сталінізм в особі СМЕРШ, НКВД та ГПУ виводиться нарочито по-соцреалістичному у світлих тонах, втовкмачуючи в такий спосіб глядачеві в його підсвідомість думку, що, мовляв, лише за диктатури «сильної руки», «під керівництвом Сталіна (та країна – П.П.) перемогла у страшній битві з фашизмом... За Сталіна населення Росії збільшувалася, навіть незважаючи на втрати у війні. За Сталіна після війни Радянський Союз відновився всього за

одну п'ятирічку, а тепер ми не можемо відновитися аж за двадцять років після революції лібералів. Промисловість і сільське господарство вмирає. За Сталіна вперше у світовій історії кожен рік ціни на продукти першої необхідності навіть після війни (!) регулярно знижувалися. А сьогодні щомісячно підвищуються. За Сталіна був створений атомний щит для Радянського Союзу і підготовлено відкриття космічної ери першим супутником і польотом Гагаріна. За Сталіна після війни Радянський Союз ніхто не міг пальцем зачепити»⁶¹⁵. На такому фоні комусь і справді хочеться Сталіна, а разом із ним імперії, проросійської України чи Малоросії, боротьби з інакодумаючими, політичних репресій.

Ідеологія московсько-православного «русского мира» передбачає те ж саме – розбудову сильного саме «русского мира», начолі з сильним одноосібним російським правителем, впровадження візантійської моделі симфонії держави і Церкви, реалізацію у всій повноті ідеї «Москва – Третій Рим». Принагідно зазначимо, що під ідею «русского мира» нині активно підганяється й Путінський проект Євразійського союзу. У 2009 році спікер Ради Федерації Росії С.Миронов заявив, що до складу Союзу Росії і Білорусі неодмінно повинна також увійти й Україна. Політик вважає, що, незважаючи на виниклі (точніше – виникаючі час від часу) між двома союзними державами розбіжності, «Союз» Росії і Білорусі продовжить своє існування. «Не приховую, поки є певні питання, однак ці проблеми носять суб'єктивний, а не об'єктивний характер», - сказав глава верхньої палати російського парламенту. «Шкода, що третій братський народ має зараз не кращий у своїй історії уряд»⁶¹⁶, але я впевнений: ми будемо об'єднуватися – це воля наших народів», - заявив спікер парламенту РФ.⁶¹⁷ А ось у середині жовтня 2011 р. В.Путін оприлюднив у газеті «Известия» об'ємну статтю про майбутнє інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Ідея статті така: влада ставить перед собою «амбітне завдання» – вийти на наступний, «більш високий рівень інтеграції» на пострадянському просторі, який автор називає Євразійським союзом.

«Мова не йде про те, щоб у тому чи іншому вигляді відтворити СРСР, - зазначає В.Путін. - Наївно намагатися реставрувати чи копіювати те, що вже залишилося в минулому, але тісна інтеграція на новій ціннісній, політичній, економічній основі – це веління часу. Ми пропонуємо модель потужного наднаціонального (! – П.П.) об'єднання, здатного стати одним із полюсів сучасного світу і при цьому грати роль ефективної «зв'язки» між Європою і динамічним Азіатсько-Тихоокеанським регіоном».⁶¹⁸ Російський прем'єр

⁶¹⁵ Нападая на Сталина, выгораживают действительных врагов России // kino.tr200.ru: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://kino.tr200.ru/v.php?id=568329>

⁶¹⁶ Йдеться про уряд Ю.Тимошенко.

⁶¹⁷ Миронов предложил включить Украину в «союзное государство» Беларуси и России // Хартия'97. - 9.04.2009: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://charter97.org/ru/news/2009/4/9/17101/>

⁶¹⁸ В кругу премьеров. Владимир Путин обсудит идею создания Евразийского союза с коллегами — главами правительств стран СНГ // Газета.Ru. - 17 октября 2011 г.:

вважає, що приєднання України до названого інтеграційного об'єднання – це, мовляв, суверенний вибір українського народу й українського керівництва.⁶¹⁹ До речі, ідею про створення Євразійського союзу вже підтримали лідери Білорусії та Казахстану.

«Історична Росія, - наголошує В.Путін, - не етнічна держава і не американський «плавильний котел», де, загалом-то, всі так чи інакше – мігранти. Росія виникла і століттями розвивалася як багатонаціональна держава. ... Багато громадян СРСР, які опинилися за кордоном, називали себе росіянами. Причому самі вважали себе такими незалежно від етнічної належності. ... Російський народ є державотворчим – за фактом існування Росії. *Велика місія росіян – об'єднувати, скріплювати цивілізацію. Мовою, культурою*⁶²⁰, «всесвітньої чуйністю», за визначенням Федора Достоєвського, скріплювати російських вірмен, російських азербайджанців, російських німців, російських татар ... Скріплювати в такий тип держави-цивілізації, де немає «нацменів», а принцип розпізнання «свій-чужий» визначається загальною культурою і загальними цінностями. Така *цивілізаційна ідентичність заснована на збереженні російської культурної домінанти*, носієм якої виступають не лише етнічні росіяни, а й усі носії такої ідентичності незалежно від національності. Це той культурний код, який піддався в останні роки серйозним випробуванням, який намагалися і намагаються зламати. І тим не менше він, безумовно, зберігся. Разом із тим його треба плекати, зміцнювати й берегти».⁶²¹

Чим не виклад словами Путіна Кирилової концепції «русского мира»? Одні й ті ж само позиції про збереження російського світу, про творення російсько-православної цивілізації як альтернативи західному глобалізму, про об'єднання російською мовою і культурою пострадянських країн й народів в один «тип держави-цивілізації», в якій «цивілізаційна ідентичність» буде «заснована на збереженні *російської культурної домінанти*». Але хоч як називай цей «тип держави-цивілізації» – *Євроазійським союзом*, хоч *Слов'янським братством*, хоч *оновленим чи новим СРСР*, хоч *Російською імперією*, хоч *Союзною державою Росії, України і Білорусі* чи як там ще – як не крути і не називай, все одно виходить «русский мир» Патріарха Кирила.

Тримаючи на увазі ідеологію «русского мира», справді — правильніше було б говорити не про, власне, «русский мир», а про «великоросійський», бо

[Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2011/10/17_a_3804234.shtml

⁶¹⁹ Путин призвал Украину "избавиться от политических фобий прошлого" // Корреспондент.net. - 19 октября 2011 г.: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1274071-putin-prizval-ukrainu-izbavitsya-ot-politicheskikh-fobij-proshlogo>

⁶²⁰ Тут і далі в цитаті курсив наш.

⁶²¹ Путин Владимир. Россия: национальный вопрос // Независимая газета. - 2012-01-23: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html

ж у всіх тих заходах про розбудову якогось спільного слов'янсько-православного світу надто легко побачити механіку територіального і політичного відновлення Російської імперії. «Русский мир» тут займає лише статус тимчасового, такого собі, робочого поняття, одного з етапів розбудови «Великої Русі». Відтак «русский мир» Патріарха Кирила є політичним проектом не лише з реставрації Російської імперії, а й водночас з тотальнізації російського православ'я на імперських теренах.

Прикро констатувати, але ряд кроків з реалізації цього проекту на українській землі вже зроблені. Так, з метою реалізації в Україні проекту «русского міра» РПЦ підтримує ті політичні сили (і навіть ті релігійні організації), які обстоюють проросійську позицію, є ворожими щодо українського (і це незважаючи на те, що офіційно РПЦ мусить зберігати «автономію щодо світської влади», статус невтручання в політичні процеси).

Не без підстав російське політичне православ'я навмисне нині разом з обстоюванням ідеї «русского міра» нав'язує замість назви «Київська Русь» іншу — «історична Русь» чи частіше «Древня Русь», щоб у такий спосіб, по-перше, сфера геополітичних інтересів російського православ'я не замикалася територією України; по-друге, в поняття Русь (і відповідно в концепцію «русского міра») «історично» були вписані й інші колишні східнослов'янські (але не киеворуські) території; а по-третє, щоб зв'язати «русский мир» з Москвою, з ідеєю про Москву як Третій Рим. Іншими словами, за такою постановкою питання, Київська Русь — це, так би мовити, лише початок Русі, натомість пік її державного, геополітичного розвитку пов'язаний з Московською Руссю, тобто неодмінно з Росією. В цьому сенсі заявляти про «київськість» Русі не вигідно, оскільки в іншому разі летить шкереберть не лише ідея «русского міра», не лише доктрина про Москву як «Третій Рим», а й, власне, скасовується провідна роль у всьому цьому Російського Православ'я, яке до Київської Русі має відношення тільки з огляду на те, що воно є похідним від Київського християнства (а наголошувати сьогодні про підпорядкованість його Київській митрополії для Москви, про якусь другорядність, духовну підпорядкованість Києву, з політичних причин не вигідно).

Виходячи з цього, тому нині активно обстоюється така позиція: «Московський Патріархат був створений після відпадання Риму, він зайняв місце в Пентархії, і в Томосі, який був виданий Патріарху Московському, значилося: «Патріарх Московський, всієї Русі і всіх північних країн», тобто всіх, що лежали на північ від Візантії. І це не підступи Москви, це *еклезіологічні саморозуміння*⁶²² Православної Церкви!».⁶²³ В політичних розкладах Московського православ'я Україна є лише територією, а не справді

⁶²² Курсив наш.

⁶²³ Святая Русь – вместе или врозь? Патриарх Кирилл на Украине. – С. 68.

незалежною державою, тому що, говорячи про неї, в їх голові йдеться про Малоросію як одну з частин «історичної Русі»⁶²⁴.

Щодо України, то в системі подібних «еклезіологічних саморозумінь» може існувати винятково тільки РПЦ і, відповідно, підпорядкована їй УПЦ МП. Всі інші релігійні організації (в тому числі й традиційні християнські конфесії і передусім такі православні церкви, як УПЦ КП і УАПЦ та УГКЦ) неприйнятні в принципі, є ересю. Втім тут є деякі винятки — приміром, новоз'явлена на теренах Галичини УПГКЦ (Українська Правовірна Греко-Католицька Церква), але це вже буде інша історія⁶²⁵.

Обстоюючи візантійсько-християнську монархічну ідею, Православна Церква відтак розуміє націю у політичному сенсі, а тому свою місію вбачає у служінні державі, а не в опікуванні справді сферою національного як етнокультурного. Її мета – створення вселенської наднаціональної християнської держави. Таке прагнення цілком збігається з метою і католицизму, який реалізує це дещо по-своєму: вибудовує свою вселенську християнську імперію, але не шляхом християнізації світських держав, а шляхом підпорядкування їх церковній владі⁶²⁶.

⁶²⁴ Патриарх Кирилл призвал молиться об «исторической Руси» // Русская служба новостей: [Электрон. ресурс]. - режим доступа: <http://www.rusnovosti.ru/news/127456/> (також див.: Рождественское послание Святейшего Патриарха Московского и Всея Руси Кирилла // Русские в Украине: [Электрон. ресурс]. - режим доступа: <http://www.rus.in.ua/news/3665.html>).

⁶²⁵ «Зараз на Україні мало хто знає (бо це активно замовчується), - зауважує керівник відділу України Інституту країн СНД Кирил Фролов, - що уніатська церква далеко не монолітна, що там з'явилася і потужно розвивається така релігійна організація, як Український синод правовірних греко-католиків, так званий Подгорецький синод... Цій організації не подобається русофобська лінія офіційної Греко-Католицької Церкви, орієнтація України на постхристиянський Європейський союз. Багато членів організації вважають, що Україна, Росія і Білорусія повинні бути разом, оскільки Росія в їх очах — країна, що не допустила у себе ні гей-парадів, ні інших гидот, процвітаючих в Європі» [Фролов Кирилл. Украинцы и русские: мы принадлежим к одной поместной Матери-Церкви // Донецкий кряж. Всеукраинская еженедельная общественно-политическая газета: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.donkr.dp.ua/index.php/home/2414--1-r>]. Стосовно інформації про «гей-паради» та «інші гидоти», які притаманні для сучасної Європи і які начебто підтримує УГКЦ, то хай це залишається на совісті тих, хто про це говорить. Однак те, що К.Фролов подає «Подгорецький синод» (Українську Правовірну Греко-Католицьку Церкву), як релігійну організацію, яка, по суті, обстоює ідейну позицію подібну до ідеології «русского міра» Патріарха Кирила, не може не наводити на певні висновки. Так, тримаючи на оці ситуацію з русинським сепаратизмом на Закарпатті, який підтримують (в тому числі й фінансово) російські й проросійські політичні сили, а також РПЦ і вірна їй УПЦ МП, а тут ще й виникнення проросійськи налаштованої «Правовірної» УГКЦ (УПГКЦ), не можна не помітити, що на Західній Україні відбуваються процеси, явно зрежисовані не в Україні.

⁶²⁶ Шмеман А., протоиерей. Исторический путь Православия.- М., 2003.- С. 80.

Якщо Ватикан начолі з Папою Римським сам є всесвітньою католицькою монархією, то православ'я реалізує це в інший спосіб – підпорядковуючи своїй духовній владі державу, в межах якої воно (та чи інша помісна Церква) існує, а чи ж держави, якщо канонічна територія конкретної Помісної Церкви розповсюджується на декілька держав. Прикладом останнього є Російська Православна Церква, яка нині власну канонічну територію окреслює не державним кордоном сучасної Російської Федерації, а розуміє її набагато ширше – духовно контролює Україну, Білорусь, Казахстан, країни Балтії, Фінляндію, Польщу, мислячи себе не тільки в кордонах колишньої Російської імперії, а далеко більше: зберігши її духовно, РПЦ і мислить себе по-імперськи. Традиційно пошановуючи Російського імператора (і особливо останнього царя Миколу II), хоч правлячих царів у Росії не існує вже майже століття, ідея «державного християнства» православними богословами подається чи не найвищим, найдосконалішим пунктом розвитку християнства, витлумачується чи не найважливішою метою самого Спасителя.

Помісні православні Церкви нині прагнуть підпорядкувати собі світську владу, мріють про воцерковлення всіх громадян, про розбудову «православної держави» і навіть про відновлення авторитаризму з тим, щоб у такий спосіб перекрити будь-які шляхи до поширення альтернативних як неправославних світоглядів. Приміром, нині політика і Російської, і Сербської, і Болгарської, і Румунської Православних Церков у цьому напрямі очевидна: з одного боку, в різний спосіб реанімується ідея православних монархій, а з іншого – наявне підспівування «прокомуністичним» чи «більшовицьким» настроям. Проте і в першому, і в другому випадках метою цього є одне – влада й ідеологічний контроль над усіма громадянами в межах «своїх» держав. І при цьому далеко байдуже православним вірянином є громадянин, а чи ж ні (альтернативи за таким задумом бути не повинно – або православний, або така особа стає поза законом).

Прикладом обстоювання універсалізму і релігійного (релігійно-політичного) тоталітаризму з домішками імперського космополітизму і шовінізму є православ'я, зокрема Румунська, Сербська та Російська православні Церкви. При цьому, якщо осібно румунський, сербський і російський націоналізм (точніше шовінізм) для цих Церков є нормою і жодним чином не розцінюється як прояв етнофілетизму, більше того – з позицій такого православного шовінізму ці Церкви намагаються боротися з проявами етнофілетизму серед помісних Православних Церков «малих народів» («малих», зрозуміло, на погляд «великих» націй і держав, які колись були «великими» імперсько-православними Церквами), то орієнтація на власну національну сферу серед «неканонічних» православних Церков, скажімо, таких, як Македонська чи Українська Київського Патріархату, констатується, як гріх етнофілетизму. Загалом у православ'ї таке поняття, як етнофілетизм застосовується вибірково – як означення ересі Церков «малих народів», однак великодержавні шовіністичні амбіції «імперських» Церков у розряд еретичних не потрапляють.

Незважаючи на те, що православні богослови повчають, що Церква (Православна Церква) як Царство Небесне за «характером ... не від світу, не мирське, воно не подібне до царств політичних»⁶²⁷, тим не менше ця і подібні до неї зауваги не перешкоджають ніколи займатися суто політичними речами, обслуговувати політичні режими, окремі політичні партії. «Благо і благословення царю, заступникові вівтаря... Має рацію священник, що проповідує повагу до царя, але не за правом лише взаємності, а за чистим обов'язком, якби те сталося – і без надії взаємності. Союз із Церквою потрібний перш за все державі. Чи надійний той закон, який заснований лише на хисткому піску думок людських?» (Священномученик Іларіон (Троїцький). Церква гнана і Церква пануюча. До святкування 1600-ліття з часу Міланського едикту)⁶²⁸.

Зазначимо принагідно, що «добрим» прикриттям власних тоталітаристських амбіцій однієї релігії чи конфесії є обвинувачення інших в єресі чи сектантстві, тобто прагнення подавати їх як тоталітарні секти. А робити це виявляється надто просто: достатньо змішати відверту брехню з напівправдою про ту чи іншу конфесію і все – байка про чергову тоталітарну секту готова. Подібна брехня з успіхом поширюється між прихожанами, проникає в освітні заклади: нею лякають віруючих, студентів, викладачів і державних мужів. Втім методика оббріхування, залякування є тим само терором, а релігійна організація, яка таким займається сама є тоталітарною. За прикладами далеко ходити не приходиться.

РПЦ проводить різного роду заходи з так званого «сектоведєння» (конференції, лекторії). В сектознавчу проблематику з кожним роком втягується все більше людей – освітян, науковців, працівників культури, більшість з яких навіть не мають прямого відношення не те, що до РПЦ, а й загалом до православ'я (приміром серед них є навіть атеїсти). Підкреслимо, православність більшості людей як в Росії, так і в Україні обумовлена, як на їх погляд, або просто фактом їхнього народження у православній культурі, або ж розумінням себе як «обрядових православних віруючих», а то й взагалі, за влучним виразом білоруського Президента А.Лукашенка, як «православних атеїстів».

«На хвилі демократичних процесів вдосталь з'явилося чимало ділків та авантюристів, що видають себе за непохитних захисників істинної віри від "шкідливих сект і культів". Сьогодні це заняття стало доволі прибутковим бізнесом, який не вимагає не тільки глибоких знань, але навіть дотримання хоча б найпростіших правил пристойності. Ось вже більше десятиліття "сектоборці" залякують населення Росії навалюю на її міста і села зграй "сектантів". Послідовники більшості нових релігійних об'єднань звинувачуються у всіх смертних гріхах, виставляються такими собі

⁶²⁷ Іларіон (Троїцький), сщмч. Християнство или Церковь, 1 [Див.: Троїцький В. Християнство или Церковь?.- Сергійев Посад, 1912].

⁶²⁸ Див.: Священномученик Іларіон (Троїцький). Творєния. В 3 т. - М., 2004. - Т.3. - С. 278-282.

породженнями пекла – бездушними, хижими і жорстокими. Беззаперечним зачинателем і застрільником цього ганебного цькування є насамперед Олександр Дворкін. Регулярно, з палаючими очима інквізитора, він вивергає з екрану телевізора громи й блискавки на адресу "тоталітарних сект і культів". Зі сторінок його опусу "Сектоведение"⁶²⁹ на читачів обрушуються сотні байок і вигадок. Працю свою в царині "сектознавства" Дворкін постійно афішує як вкрай необхідну для добробуту країни і водночас надзвичайно ризиковану. У виступах і публікаціях він описує про смертельні небезпеки, що постійно підстерігають безстрашного викривача підступних "сектантів"⁶³⁰.

А ось до чого закликає сучасний російський православний філософ та політолог А.Дугін: «Я вважаю, що Інтернет варто заборонити, тому що він нічого хорошого, як явище, не дає. Коли мені кажуть, що він технічній функції служить – так, але одночасно пропонуючи технічні можливості, насправді він розмиває нашу ідентичність, не дозволяє нам зосередитися. Багато вже священників не причащають людей, які дивляться телевізор – телевізор, оскільки насправді до Інтернету доки ще не дійшли. ... Віруючі кажуть: а ми дивимося там православний календар... Це – відмовка. Мережа, навіть перебуваючи під виглядом православ'я та традиційних цінностей, насправді річ гнітюча, ентропійна. Вірити, мислити і жити слід вічними внутрішніми цінностями, яких в Інтернеті насправді немає. Вони є в церквах, в літературі, в стародавньому нашому російському мистецтві, у фольклорі, традиціях, у праці, чесній праці на своїй російській землі. У цьому є сенс. І чоловік, який вирощував хліб, наприклад, і все життя молився в церкві, він навіть вмираючи може сказати: я жив, пожив. Ось це називається «пожив»⁶³¹.

Характерно, що вся діяльність А.Дугіна як філософа, соціолога й політолога підпорядкована реалізації суто політичних завдань – спрямована на створення євразійської наддержави через інтеграцію Росії з колишніми радянськими республіками, і в першу чергу з російськомовними територіями за межами Російської Федерації, особливо Східної України і Криму. Іншими словами, мова йде про політичне підґрунтя «русского мира», його справжню мету. Справа в тім, що А.Дугін, як православний віруючий (він є одновірецем-старообрядцем; подібні старообрядці перебувають в лоні РПЦ), є засновником ідейної течії «неоєвразійство» й лідером Міжнародного Євразійського Руху.

Так звані «сектознавці» в особі О.Дворкіна та інших, по-інквізиторськи обвинувачуючи як тоталітарні й деструктивні секти своїх опонентів, у такий спосіб прагнуть відвести суспільство від справжнього тоталітаризму, політику якого на наших теренах обстоює якраз Московське православ'я. З огляду на

⁶²⁹ Див.: Дворкин А.Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. - Нижний Новгород, 2002.

⁶³⁰ Правда о Дворкине Александре Леонидовиче. Истинная причина межконфессиональных проблем в России: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://about-dvorkin.narod.ru/>

⁶³¹ Дугин А. Бог против Интернета // RUSSIA.RU: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.russia.ru/video/dugin_bog/

це, російсько-православні церковники ненавидять всіх, хто викриває їхню істинну суть, їхнє світоглядне нутро. Не бажаючи виправлятися, не волюючи оцінювати себе за Євангелією, міряти свої справи Ісусом Христом, вони обрали інший шлях – брехливо критикувати тих, хто їх викриває і в першу чергу релігієзнавців, мужикувано звинувачуючи їх приміром в атеїзмі (іншого «злочину» вони просто для них не знаходять), прагнучи переконати владу заборонити релігієзнавство як науку, вивести його з навчальних закладів, бо ж добре знають, що академічне релігієзнавство відкриває очі суспільству на справжнє християнство, поширює неупереджені знання про релігію, призвичаює суспільство терпимо ставитись до інших релігійних світоглядів, у такий спосіб виховуючи повагу до іншого як свого ближнього.

Глобалістські амбіції як вияви тенденцій до тотальнізації, експансії притаманні не лише для православ'я і католицизму, а й для окремих протестантів, зокрема баптистів і адвентистів. Якщо, наприклад, глобалістична ідеологія РПЦ проявляє себе в об'єднанні в якийсь єдиний державний простір колишніх теренів Російської імперії та СРСР, а ідеологія католицизму – у створенні світового уряду і нового світопорядку (передусім це доводять енцикліки Папи Павла VI «*Populorum progressio*»⁶³² та Бенедикта XVI «*Caritas in Veritate*»⁶³³), то у протестантизмі прагнення до тотальнізації проявлені у скасовуванні національних кордонів своїх Церков, в об'єднанні в якісь транснаціональні союзи чи місії. На рівні пострадянського простору тенденція створення чогось на зразок євразійських союзів чи слов'янських місій, так чи інакше, пов'язана з відновленням колишнього радянського простору, з російськомовною і російськокультурною уніфікацією християнства і, як наслідок, русифікація культурного і державного простору «пострадянських» народів.

У мережі різних міжцерковних союзів та євангельських місій реалізується універсальна суть прагнення християнства до вселенськості, тобто бути не просто позанаціональним, а ще й наддержавним, цебто глобальним, тотальним. «Сьогодні весь світ переживає великі потрясіння і зміни, - говорить Марк Андерсон - Президент руху «Заклик до всіх» Глобальної Пасторської Мережі. - Разом із тим, ми бачимо безпрецедентне бажання Церкви Христової об'єднуватися і розвивати партнерство, як ніколи раніше з часів заснування Церкви. Спільна відповідь Церкви на реалії сьогодення закладає міцний фундамент для надання впливу на кожну націю і на кожну сферу суспільства»⁶³⁴. Одним із механізмів подібних впливів може вважатися створення в 2005 році «Глобальної Християнської Мережі» (GCN) з центром у м. Атланта (Джорджія, США).

⁶³² Див.: *Populorum progressio*, 78.

⁶³³ Див.: *Caritas in Veritate*, 67.

⁶³⁴ В Києве стартовал Евразийский Конгресс «Призыв ко всем» // Маранафа. - 17.09.2009: [Електрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.maranatha.org.ua/cnews/r/61709>

Загалом протестантські віровчення за ідейною своєю суттю універсальні – наднаціональні, позанаціональні, космополітичні, а тому носять глобальний характер (це передусім стосується ліберального протестантизму, який поширює секулярну версію ідеології християнського глобалізму). Ставка глобальної протестантської ідеології на масову культуру, молодіжну субкультуру, надзвичайна чутливість і гнучкість, емоційність і молодіжний стиль подання євангельської проповіді відповідно до вимог сучасності забезпечує в максимально короткий термін покрити для себе великі маси людей. Прикладом цьому є харизматичний рух з притаманною для нього теологією процвітання, з проголошуваним ним правом віруючого на всі блага світу, права на успіх і багатство, який практично за 10-15 років охопив всю планету. Навернення в лоно таких конфесій є відносно легким і безболісним процесом, оскільки не вимагає великих зусиль до зміни (підміни) віруючим власного національно-культурного підґрунтя чи взагалі його нівеляції.

На фоні російсько-українського протистояння, на фоні національно-державного розбрату, відсутності державницької ідеології в Україні все ж поза належною увагою залишається іслам. Традиційно обговорюються два відомі чинники — проєвропейський та проросійський, тобто зацентровується увага виключно на двох варіантах цивілізаційного позиціонування нашої країни – на Східному і на Західному. У такий фокус свідомо не потрапляє мусульманський чинник. Між тим, скидати з рахунків, а тим паче свідомо ігнорувати, мусульманський варіант цивілізаційного позиціонування України є значним недоліком, який у майбутньому, з часом може спричинити чималу проблему.

Будемо відвертими, іслам (традиційний мусульманський світогляд) чітко ділить світ, все людство на два табори — на «дар аль-іслам»⁶³⁵ – країни, де вже панує «істинна віра» і «дар аль-харб»⁶³⁶ – землі та народи, які ще треба до неї повернути. З огляду на останнє, наголосимо, що згідно з мусульманським світоглядом *дар аль-харб* рано чи пізно мусить бути перетворений в *дар аль-іслам*, при чому не лише шляхом добровільного навернення в іслам, але, якщо прийдеться, то й насильницькими діями (наприклад, військовими засобами чи залякуванням). І аргумент тут один: існування «дар аль-харб» є незаконним на тій підставі, що на цій території мешкають невірні — «харбі» (люди меча). Саме тому ця територія повинна бути звільнена від них і перетворена в «дар аль-іслам». А оскільки не всі *харбі* добровільно приймуть іслам і, відповідно, не зникнуть самі по собі, то це цілком обумовлює необхідність війни — священної війни з невірними, джихаду. Участь в цій визвольній війні для мусульманина постає не як

⁶³⁵ Дар аль-іслам — «мусульманський світ», «земля ісламу», «земля покірності» — словом, вся територія, де панує іслам, де діє мусульманський релігійний закон і де політична влада перебуває в руках мусульман.

⁶³⁶ Дар аль-харб — «дім війни», «земля війни», «земля меча» — території, де іслам не панує (знає утисків, а чи ж не поширений взагалі). Іншими словами, поняття дар аль-харб охоплює все те, що не входить в дар аль-іслам.

рекомендація, а як абсолютний, священний обов'язок і може полягати не лише у веденні бойових дій, але і в будь-якій діяльності, що зміцнює стан мусульман, а це — створення зброї, заготівля їжі та одягу, написання священних книг, навчання дітей, написання комп'ютерних програм і т.д. Втім, з одного боку, незважаючи на те, що, по-перше, поруч з поняттям «дар аль-іслам» в ісламі існує інше — поняття про «дар ас-сульх» чи «дар аль-ахд» («земля мирної угоди» чи «земля договору»), а по-друге, що вірування про поділ світу на «дар аль-іслам» і «дар аль-харб» в ісламі є хоч і наріжним (знаходить відображення на рівні мусульманських політичних доктрин), проте воно аж ніяк не обумовлює якусь обов'язковість війни між ними (якраз ідея про «дар ас-сульх» і постає підґрунтям мирного співіснування мусульманської і немусульманської політичних систем, з іншого боку, так чи інакше, в той чи інший спосіб, але вся суть існування мусульманського суспільства, його основний сенс і мета підпорядковані завданню реалізації джихаду — звільнення світу від невірних, перетворення споконвічно неісламських територій на сферу «дар аль-іслам».

Офіційно віровчення про дар аль-харб існує і доки не відбулося якогось пом'якшення в плані його практичного застосування. Так, недавній лівійський лідер Муамар Каддафі вважав, що жителям європейських країн слід прийняти іслам.⁶³⁷ А президент Ірану Махмуд Ахмадінежад прямо зауважує, що світовий тріумф ісламу станеться ще до кінця XXI століття. Першочергово ставка здійснюється на ті країни (точніше на ті території), які мусять бути «ісламізовані» в першу чергу, оскільки там релігія Пророка колись в історії домінувала, а це чималий простір — від Піренеїв до Центральної Азії і від Уралу аж до Мадагаскару. А оскільки південно-східні терени України також входять у цей історичний ареал ісламу, то, незалежно від нашого бажання, ми, рано чи пізно, опинимося на ще одній лінії міжцивілізаційного суперництва⁶³⁸.

«Ісламський фундаменталізм володіє величезною внутрішньою енергією, великим запасом динамізму. Він спрямований у майбутнє. Але він не тільки закликає до боротьби з невірними, не тільки вкладає прапори в руки своїх воїнів, він піклується про них самих і про їхні сім'ї. В цьому його сила, - зазначають дослідники цього ісламського феномену А. та А. Нурллаєви. - Але не тільки в цьому. Ісламський фундаменталізм інтернаціональний за своєю суттю. ... Антизахідні погляди в ісламському світі – не новина. Немає, однак, сумнівів у тому, що проповіді духівників войовничого ісламського фундаменталізму надають їм нового змісту, відкривають вихід для гніву й ненависті широких мас мусульманського населення. Цей потенціал ненависті накопичувався в широких масах роками, але своїм походженням він зобов'язаний аж ніяк не Заходу. Насамперед він пов'язаний із внутрішніми

⁶³⁷ Ислам должен стать религией всей Европы, считает Каддафи // Интерфакс-Украина: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.interfax.com.ua/rus/main/47002/>

⁶³⁸ Вознюк Петро. Ісламський вектор України // Молода нація: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://moloda-naciya.smoloskyp.org.ua/?p=123>

проблемами арабських суспільств, з економічними труднощами і політичною нестабільністю арабського і мусульманського світу. Воїни ж ісламського фундаменталізму намагаються – і небезуспішно – приписати всі невдачі арабів і мусульман гегемонії США на Близькому Сході, в Азії та Африці»⁶³⁹.

Певно, що віряни тієї чи іншої релігії мають історично підходити до своїх Священних книг, враховувати те, в яких умовах вони писалися і усвідомлювати, що не всі їх повчання можна беззастережно переносити в наш глобалізований час і світ, зокрема у сферу міжконфесійних відносин. Так, негативне ставлення до інаквовіруючих в Корані проявляється не лише на суто богословському рівні, а й на відвертій неприязні до немусульман як людей гріха, невірних аж до фізичного їх знищення. Боротьба з невірними в основному передбачає ведення війни з іудеями і християнами. «*Бийтеся з тими, хто не вірує в Аллаха і в останній день, не забороняє того, що заборонив Аллах і Його посланець, і не підкоряється релігії істинній – з тих, яким надіслане Писання, доки вони не дадуть відкупу своєю рукою, будучи приниженими. І сказали іудеї: "Узайр – син Аллаха"*⁶⁴⁰. І сказали християни: "Месія – син Аллаха"⁶⁴¹. Ці слова в їхніх устах подібні до слів тих, які не вірували раніше. *Хай уразить їх Аллах!* До чого вони відвернуті! Вони взяли своїх книжників і ченців за панів собі⁶⁴², окрім Аллаха, і Месію, сина Марйам.

⁶³⁹ Финкельштейн Эйтан. Корни исламского фундаментализма // Новый век. -2002. - №1. Також див.: Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал. А. Религиозно-политический экстремизм // Вестник Российского университета дружбы народов. - Сер.: Политология. - 2003. - № 4 - С. 83-92.

⁶⁴⁰ Коментарі сходяться на тому, що під *Узайр*'ом слід розуміти *Езру* чи *Ездру* – відомого реформатора і кодифікатора Тори, ймовірно автора біблійної «Книги Ездри». Однак заувага Корану, що іудеї називали Ездру «сином Аллаха», цебто «сином Бога (Яхве)», не знаходить історичного підтвердження, особливо в тому сенсі, як це говориться про Месію, тобто що «Месія – син Аллаха», тобто що, згідно з християнським віровченням Ісус Христос є у прямому сенсі Сином Божим.

⁶⁴¹ Також: «О володарі Писання! Не чинить надмірно у вашій релігії і не кажіть проти Аллаха нічого, крім істини. Адже Месія, Іса, син Марйам, - лише посланець Аллаха і Його слово, яке Він кинув Марйам, і дух Його. Віруйте ж в Аллаха і Його посланців і не говоріть – три! Стримаєтеся, це – краще для вас, Воістину, Аллах – лише єдиний Бог. Достославніший Він того, щоб в Нього було дитя. Йому – те, що в небесах, і те, що на землі. Досить Аллаха як поручителя!» (Жінки 169(171)); «Месія, син Марйам, - лише посланець, пройшли вже до нього посланці, а мати його – праведниця. Обидва вони споживали їжу. Поглянь, як роз'яснюємо Ми їм знамення; потім поглянь, до чого вони відвернуті!» (Трапеза 1:80).

⁶⁴² Йдеться про розмежування християнської Церкви на клір і мирян. У межах цієї системи миряни сприймають священнослужителів і справді як «панів», називаючи їх своїми «отцями», при чому всупереч відомим євангельським настановам самого Христа не називати, окрім Бога, нікого з духовних наставників ні «вчителями», ні «отцями», ні «наставниками». «А ви вчителями не звіться, бо один вам Учитель, а ви всі брати. І не називайте нікого отцем на землі, бо один вам Отець, що на небі. І не звіться наставниками, бо один вам Наставник, Христос» (Мт. 23:8-10).

А їм було наказано поклонятися лише єдиному Богові, окрім якого немає божества. Хвала Йому, вище Він того, що вони Йому додають в співучасники!» (Покаяння 29(29)-31(31)); «*І вбивайте їх, де зустрінете, і виганяйте їх звідти, звідки вони вигнали вас: адже спокуса – гірша, ніж вбивство!* І не бийтеся з ними в забороненої мечеті, поки вони не стануть битися там з вами. Якщо ж вони битимуться з вами, то *вбивайте їх: така відплата невірних!*» (Корова 187(191)); «Невже ви боїтеся їх? Адже Аллаха слід більше боятися, якщо ви віруючі. *Бийтеся з ними, - покарає їх Аллах вашими руками, і зганьбить їх, і допоможе вам проти них, і зцілить груди в людей віруючих і видалить гнів з їх сердець*» (Покаяння 13(13)-15(15)). При чому боротьба з іновірцями постає не як необхідність, а як священний обов'язок, до виконання якого слід заохочувати кожного правовірного⁶⁴³, оскільки «*Аллах любить тих, які б'ються на Його шляху*».⁶⁴⁴ Примітно, що боротьба з невірними буде тривати доти, доки «вся релігія буде належати Аллаху», тобто до повного навернення всіх в іслам і знищення всіх невірних⁶⁴⁵. Тим же, хто буде битися з невірними і в цій боротьбі буде переможцем або ж загине, такого чекає від Аллаха «велика винагорода»⁶⁴⁶.

На підставі й іудейської Біблії, Нового Завіту, Корану, Книги мормона, священних книг інших релігійних систем видно, що в їх текстах шануються лише одновірці, натомість всі «інші», «інакші», іновірці ідентифікуються як грішники і на цій підставі заслуговують відповідного обходження з ними аж до жорстокого покарання і навіть забиття (Біблія, Коран). В іудаїзмі грішниками постають всі неіудеї, в християнстві – всі нехристияни, а в ісламі – всі немусульмани. «Своїм», «нашим» для іудея, християнина, мусульманина є винятково одновірець. В іудаїзмі «обраним» чи «Божим народом» постає винятково єврейський⁶⁴⁷, в християнстві – всі християни, а в ісламі – всі

⁶⁴³ «*Бийтеся ж на шляху Аллаха!* Зараховується це тільки самому тобі, і спонукай віруючих. Можливо, Аллах утримає лють невіруючих: адже Аллах сильніший в люті і сильніший в покаранні!» (Жінки 86(84)); «О ви, що увірували! Бийтеся з тими із невірних, які близькі до вас. І хай вони знайдуть у вас суворість. І знайте, що Аллах - з богобоязливими!» (Покаяння 124(123)).

⁶⁴⁴ «Воістину, Аллах любить тих, які б'ються на Його шляху рядами, ніби вони – щільна будівля!» (Ряди 4(4)).

⁶⁴⁵ «І бийтеся з ними (невірними – П.П.), доки не буде більше спокуси, а (вся) релігія буде належати Аллаху» (Корова 189(193)); «І бийтеся з ними, доки не буде спокуси, і релігія вся буде належати Аллаху» (Здобич 40(39)).

⁶⁴⁶ «Хай же б'ються на шляху Аллаха ті, які купують за найближче життя майбутнє! І якщо хто б'ється на шляху Аллаха і буде вбитий або переможе, Ми дамо йому велику винагороду» (Жінки 76(74)).

⁶⁴⁷ Навіть ті з язичників, які ставали прозелітами, євреями як «обранцями Божими» стати не могли, бо ж за Торою завіт було укладено з єврейським народом (йдеться про завіт, який Всевишній уклав з євреями через Мойсея), між тим прозеліти, оскільки по крові вони були язичниками, вважалися учасниками лише Ноевого завіту (Бут. 9:9), вони зобов'язані були виконувати лише так звані «сім законів Ноевих синів», а відтак звільнялися від виконання всієї Тори, тобто від усіх 613 заповідей, дотримання яких

мусульмани. Не дивно, чому не зникає релігійна конфронтація у світі? – Кожна релігійна система, кожна течія в межах тієї чи іншої релігії прагне домінувати, бути тотальною. *Ніякого плюралізму релігійних світоглядів, ніяких віроповчальних компромісів між релігіями бути не може на тій підставі, що в природі будь-якої релігії її засновником закладене як головне керівництво до її поширення прагнення до тотальнізації.* Не може одна релігія применшити власне віровчення на користь визнання права на існування поруч із ним якогось іншого.

«Досвід історії свідчить про те, що будь-яка релігійна (конфесійна) спільність доки перебуває в меншості або пригнічується державою, виступає за рівність релігій, співробітництво їхніх послідовників у найрізноманітніших областях і на різних рівнях, - слухно наголошує той же дослідник проблем міжрелігійних відносин А. Нуруллаєв. - Проте звільнившись від засилля влади, а тим більше перетворившись на більшість, та ще таку, в якій влада потребує, вона відмовляється від колишніх закликів до забезпечення рівності конфесій, не бажає співпрацювати з іншими релігійними спільнотами на паритетних засадах, що викликає негативні настрої в середовищі конфесійних меншин. Домінуюча релігійна спільність цим не обмежується. Її лідери прагнуть використовувати можливості політичної влади для зміцнення своїх позицій на шкоду правам інших конфесійних спільнот. Паралельно зростає спокуса посилення релігійного впливу на різні сторони суспільного життя, не виключаючи й політики. У таких випадках нерідко і політика йде назустріч релігії, прагнучи використовувати її потужний мобілізаційний потенціал у своїх інтересах. В результаті, з'являється загроза політизації релігії і клерикалізації політики, що загрожує різким загостренням соціально-політичних і міжнаціональних протиріч»⁶⁴⁸.

Усі релігії, їх конфесії, секти тощо є інститутами, які володіють абсолютно певними загальними рисами, незалежно від того, утворилися вони сьогодні, вчора чи три тисячоліття тому. Їх сутність згодом не змінюється. Це виявляється і в однаково трагічних долях тих, хто сумнівається, а чи ж інакодумців в будь-якій релігії, і в незмінній меті всіх церков – керувати свідомістю, домагатися беззаперечного підпорядкування. Що їм значною мірою і вдається робити протягом багатьох тисячоліть. Нові віровчення вбиваються в голови тими ж методами, які практикувалися століттями; все той же вигляд і у релігійних міжусобиць. «Війна світського тоталітаризму з релігійним, вдало висловлюється тут В.Цаплін, – є все та ж релігійна війна. Були й досі тривають типово релігійні війни – війни за владу, ідеологічне панування над паствою і багато іншого. І не важливо, як звертаються до

для єврея було обов'язковим; не зважаючи на те, що Писання і Талмуд загалом позитивно відзивається про прозелітизм, у талмудичній літературі до іудеїв з язичників відчувається дещо підозріле ставлення, а то й прямо як до іновірців, тобто вороже, і навіть звучить відверте небажання навертати їх в іудаїзм.

⁶⁴⁸ Нуруллаєв А.А. О соотношении политики и религии // Вестник Российского университета дружбы народов. - Сер.: Политология. - 2000. - № 2 - С. 60-68.

пастви: «правовірні», «брати і сестри», «великий радянський народ» або «великий німецький народ». Не важливо навіть те, чи розуміють «верхи» і «низи», що відбувається».⁶⁴⁹

Поза сумнівом, сучасний міжнародний тероризм є явищем суто політичним. Хотілося б в це вірити, однак це далеко не так. Переважна більшість терористичних актів у світі кояться релігійними фанатиками, які певні, що йдуть на смерть заради «святої мети» – розправи над іновірцями, а цього (терору), мовляв, хоче сам Бог. То ж сучасний тероризм цілком можна вважати засобом реалізації тотальнізації релігій. «Звідси війни та запеклі сутички, безперервна ворожнеча і суперечки між представниками різних конфесій. Звідси фанатизм, «шахіди», готові перетворити себе й оточуючих їх невірних у розірвані на шматки тіла. Релігійний фанатизм стає ідеологією самогубців, які захоплюють пасажирські літаки і направляють їх на символи могутності й процвітання «невірних» – висотні будівлі Торгового центру в Нью-Йорку, Пентагону, Білого дому, на багатоповерхові житлові будинки в Москві та інших містах, знищуючи сотні й тисячі людей, підштовхуючи людство до третьої світової війни, цього разу – війни з тероризмом. Цю війну неможливо виграти, якщо обмежуватися суто військовими методами і закликами до релігійно-національної терпимості і не вести жорстку критику релігійного стилю мислення, якщо не боротися за скасування релігійного навчання й виховання дітей і не захищати принципи наукової освіти і раціонально-критичного мислення»⁶⁵⁰.

Священні тексти є такими, якими вони є, вони непорушні. Вони – основа, фундамент релігії, згідно з віровченням, вони вважаються словом Всевишнього. Втім, на нашу думку, сьогодні прийшов час усвідомлювати, що з жагою до тотальнізації, політикою нетерпимості до представників інших релігій чи конфесій осібно кожна з релігій просто не виживе. Можна продовжувати і в XXI столітті зневажати, ненавидіти, залякувати, чинити репресії і навіть вбивати під виглядом «благочестя» всіх отих «інших», які є «не-ближніми» чи «невірними», а простіше сказати – «ворогами». Але чи подібна практика додасть в такий спосіб авторитету релігії, представники якої будуть чинити так? Чи може підкине переконливих аргументів на користь її винятковості й істинності? Чи ж зможе переконати отаким чином отих «інших» зректися свого світогляду на користь іншого? Як бачимо, навіть якщо у Священних писаннях й існують тексти, які прямо наголошують, що представники інших релігій чи конфесій є «ворогами», «еретиками», «невірними», то слід усвідомлювати, що подібні норми були написані для свого часу. Сьогодні вони вже не чинні. Вони не прийнятні на тій підставі, що позбавляють людей передусім їх природного права обирати (не говорячи вже

⁶⁴⁹ Цаплин Владимир. Религия и атеизм: сравнительные оценки (Фрагмент из книги «Мифы цивилизации, глобализация и будущее») // Официальный сайт Евграфа К. ДУЛУМАНА: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://duluman.uath.org/tsaplin_religion_and_atheism.htm

⁶⁵⁰ Там само.